

Lárus H. Bjarnason og Hannes Hafstein - Ljós yfir landið! - Málið um prentun þingræðnanna (1909)

Útgáfa 1.0 af rafræna skjalinu

Þetta PDF skjal er hluti afraksturs skönnunar á prentuðu eintaki af téðu riti. Markmið þessarar útgáfu er að veita almenningi færi á að eignast sitt eigið rafrænt eintak af því án endurgjalds.

Skjalið er upprunalega birt á vefnum <https://urlausnir.is>. Þar má finna rafrænar útgáfur hinna bindanna og verða nýrri útgáfur af skjölunum í boði þar.

Takmörkun ábyrgðar

Höfundur skjals þessa afsalar sér allri ábyrgð, að því marki sem lög heimila, vegna beinnar og/eða óbeinnar notkunar skjalsins sjálfs eða afurða sem af því leiðir. Þó að stefnt hafi verið að því markmiði að skjalið endurspegli sem best innihald upprunalegu bindanna er hvorki hægt að tryggja né ábyrgjast að það hafi tekist. Framangreint á einnig við um efnislegt innihald prentuðu eintakanna sem skönnuð voru.

Höfundaréttur

Höfundur skjals þessa álitur að hvers kyns höfundaréttur á prentaða eintakinu sé útrunninn.

Hvers kyns höfundarréttur sem höfundur skjalsins gæti hafa skapað sér til handa með skönnuninni sjálfri eða öðru framlagi sínu til sköpunar þess, skal vera meðhöndlaður í samræmi við Creative Commons Zero höfundaleyfið (CC0 1.0 Universal eða síðari útgáfa þess).

Ábendingar

Séu ábendingar um mögulegar úrbætur á skjalinu er hægt að koma þeim á framfæri við höfund þess.

Athugasemdir um þessa útgáfu

Skannað var eintak í vörslu Bókasafns Kópavogs.

Höfundur skjalsins: Svavar Kjarrval (svavar@kjarrval.is)

Ljós yfir landið! — I.

328.49
Lj6

Málið um prentun þingræðnanna.

Frumv. til l. um breyting á l. 10. Nóv. 1905 um þingsköp handa alþingi.

Flutningsmenn: Björn Jónsson, Björn Kristjánsson, Hálf dán Guðjónsson, Sigurður Gunnarsson, Bjarni Jónsson frá Vogu.

49. gr. í lögum 10. Nóv. 1905 um þingsköp handa Alþingi er úr lögum numin.

[49. gr. í l. 10. Nóv. 1905 hljóðaði svo: »Umræður þingdeildanna og sameinaðs Alþingis ásamt þingskjölum og atkvæðagreiðslum um þau skulu prentaðar í Alþingistiðindunum«].

Í n. d. var kosin 3 manna nefnd í málið, þeir: *Bjarni Jónsson, Björn Jónsson og Jón Ólafsson.*

Nefndarálit

um frv. til l. um breyting á l. 10. Nóv. 1905.

1. Álit meiri hluta nefndarinnar.

Vér undirskrifaðir leyfum okkur að ráða háttvirtri deild til að samþykkja frv. þetta með þeim einum breytingum, er standa á þingskjali 228.

Alþingi, 15.¹⁾ Marz 1909.

Björn Jónsson, Bjarni Jónsson frá Vogu,
form. skrifari og framsm.

2. Álit minni hluta nefndarinnar.

Það stendur svo einkennilega á fyrir minni hlutanum í þessari nefnd, að meiri hlutinn hefir ekki einu sinni gefið mér kost á, að ræða málið við sig á nefndarfundi, og hefir formaður látið mig á sér skilja, að það væri með öllu óþarft.

ÞÓKADAFN KOPAVOGS

Meiri hlutinn, sem eru sjálfir flutningsmenn þessa frumvarps, hafa ritað nokkrar línur um málið, sem þeir kalla nefndarálit, og ráða þeir þar þingdeildinni auðvitað til þess, að fallast á þetta frumvarp sjálfra þeirra; en ekki er þar með einu orði færð nokkur ástæða fyrir frumvarpinu. Svo að ef meirihlutamenn í nefndinni fá vilja sínum framgengt, að umræðurnar um málið verða eigi birtar á prenti, þá er öllum landsmönnum fyrirmanað að sjá, á hverjum rökum þetta óheyrilega tiltæki, sem frumvarpið fer fram á, er bygt.

Því fremur finnst mér það skylda mín að rita þetta álitsskjal mitt um málið nokkuð itarlegra, en ég hefði ella gert eða annars hefði borið nauðsyn til. Því að mér finnst það óheyr-

¹⁾ Mun eiga að vera 10. Marz.

legt, að þjóðin fái eigi að sjá máls-
ástæður í máli, sem að minnu álti
varðar hana svo miklu sem þetta mál.
En í mínum augum er mál þetta
ekkert smámál, heldur eitt af merk-
ustu málunum, sem fyrir þetta þing
hafa komið, að fráskildu sambands-
lagamálinu og stjórnarskrármálinu.
Mér virðist svo sem frumvarp þetta
fari fram á að losa jarðveginn undan
einum hyrningarsteininum undir öllu
sönnu þjóðfrelsi.

Í umræðum, þeim sem orðið hafa
í þingdeildinni um þetta mál, hefir
því miður á báðar hliðar verið blandað
inn umræðum um atvinnu og per-
sónulegar hvatir. Þessar umræður
virðist mér að helzt hefðu aldrei átt
fram að koma. Allar spurningar um
atvinnu og persónulegar hvatir liggja
svo lágt, að þær ættu engin áhrif að
hafa á slíkt mál sem þetta.

Hvað er það sem frumvarp þetta
(þingskjal 110) fer fram á? Það fer
fram á það, að nema úr gildi 49.
grein í lögum 10. Nóv. 1905 um þing-
sköp handa Alþingi; en í þessari grein
er svo fyrir mælt, að umræður alþing-
ismanna um málin á þingi skuli prenta
í Alþingistiðindunum. Verði þetta
frumvarp meirihlutans að lögum, verður
það eftirleiðis alveg á valdi for-
setanna á hverju þingi, hvort umræð-
urnar verða prentaðar eða ekki.

Ásamt nefndarálti meirihl. er nú
komin fram sú breytingartillaga við
10. gr. þingskapanna, sem að vísu
mundi gefa Alþingi atkvæði um það í
hvert sinn, hvort ræðurnar verði prent-
aðar í þingtiðindunum eða ekki. En
þrátt fyrir þetta verður það þó á valdi
meirihlutans á sérhverju þingi, að
stinga öllum umræðum undir stól,
með því að láta vera að skrifa þær
eða prenta, ef meirihlutanum svo sýn-
ist, en það mundi oft merkja sama
sem: ef stjórn, þeirri sem við völd er,

þykir svo hlýða. Því að enginn eftir
getur á því leikið, að ófyrirleitinni
stjórn geti tekist, að hafa svo harðan
flokksaga á flokksmönnum sínum, bæði
hásigldum og „litilsigldum“, að hún
geti haft þetta fram, ef hún leggur
mikið ofurkapp á það.

Og það hefir ekki farið neitt dult í
umræðunum um þetta mál af hendi
flutningsmanna, að sá væri tilgangur-
inn, ef frumvarp þetta næði fram að
ganga, að nota það nú þegar til þess,
að hætta við prentun á þingræðunum.
Hitt hefir verið gefið í skyn, að tak-
andi kynni að vera í mál, að prenta
eitthvert hrafl af umræðum um eitt
eða tvö stórmál á þessu þingi. En
fyrir því er engin trygging, að einu
sinni þetta verði gert. Og þó að
það yrði gert, þá er það alls ófull-
nægjandi. Bæði hafa umræðurnar í
þessu máli sýnt það, að menn getur
greint mjög svo á um það, hvað sé
stórmál og hvað sé smámál; og oft
getur svo farið, að mál, sem í önd-
verðu virtist vera smámál, reynist
síðar, er stundir liða, merkilegt og
mikilvægt stórmál, þó að hávaði þing-
manna sæi það ekki fyrir í fyrstu.
Til þessa mætti finna dæmi bæði úr
þingsögu vorri og annara þjóða. Og
enn er þess að gæta, að hvernig sem
þessu yrði beitt á þessu þingi, þá er
engin minsta trygging fyrir því, hvernig
hver meiri hluti á hverju ókomnu
þingi kann að beita því valdi, sem
frumvarp þetta fær honum í hendur.

Þegar alþingi var endurreist 1843,
þótt að eins væri það ráðgjafarþing,
þá kvað stjórnin svo á, að þing skyldi
heyja fyrir luktum dyrum. Þjóðin
átti eigi að eiga neinn kost á að vita
neitt um tillögur fulltrúa sinna eða
ástæðurnar fyrir þeim. Þetta vakti
í þá tíð þá gremjuöldu yfir alt land, að
inn flóðu áskoranir og bænarskrár úr
öllum áttum lands um það, að þingið

yrði háð í heyrandu hljóði. Þeir menn, er þá greindi mest á um alþjóðleg mál þessa lands, Fjólismenn og Félagsritamenn (Jón Sigurðsson), voru þar á eitt mál sáttrir, að þetta væri in mesta óhæfa, þótt að eins ætti í hlut ráðgjafarþing þjóðarinnar, en eigi löggjafarþing svo sem nú er.

Þó má það með sanni segja, að það hvort örfáir menn í Reykjavík fái að hlusta á ræður þingmanna, er, eins og allir sjá, harla litilsvert og ómerkilegt mál, í samanburði við hitt, hvort þjóðin, alþjóð Íslendinga, megi fá að hlusta á ræðurnar eða ekki; en til þess fær þjóðin í heild sinni að eins færi með því að lesa ræður þingmanna í þingtiðindunum.

Vér vitum það, að þegar áheyrendum er troðið á áheyrendapall neðri deildar eins þétt og sild í tunnu, þá eru það 70 til 80 manns, sem þar rúmast, og þar sem þeir einir ná inn-göngu, sem ötulastir eru að ölnboga sig áfram við þinghúsdýrnar, þá er auðsætt hverjir þeir munu verða, er helzt ná uppgöngu á áheyrendapallinn. Áheyrendapallur efri deildar rúmar ekki nema helming við áheyrendapall neðri deildar. Auk þess fá þingmenn 2 aðgöngumiða hver, sem þeir geta gefið mönnum, sem hleypt er inn í lestrar-salinn og eitt nefndarherbergið, svo að þeir geti hlýtt þar á gegnum opnar dyr. En þeir sem þess njóta, eru eðlilega ekki nema næstu venzlamenn þingmanna. Og þingmenn þurfa ekki annað en renna augunum yfir þennan litla áheyrendahóp, hvort heldur er á þöllum eða í herbergjunum, til þess að sjá þegar í stað, að það er að jafnaði ekki nema einn fjórði hluti áheyrandu, sem eru kjósendur til alþingis; hitt er kvenfólk, en langflest börn og unglingar.

Hafi nú ekki að eins Jóni Sigurðssyni og öllum öðrum stjórnmálamönnum,

er honum voru samtíða á Íslandi, heldur öllum almenningi, allri alþýðu þessa lands, þótt það óþolandi frelsisskerðing fyrir þjóðina og óþolandi þrælamark á þinginu, að heyja það fyrir luktum dyrum, jafnvel þótt alþýða fengi þá kost á að lesa umræður þingmanna eftir á í þingtiðindunum, — hvað mundu þeir inir sömu þá, og hvað munu allir frjálshugsandi menn nú, segja um það, að taka upp þúsund sinnum verra launpukur, að leyna öllum umræðum þingsins með því að stinga þeim undir stól og prenta þær ekki? Mér er sem ég sjái Jón Sigurðsson snúa sér í gróf sinni.

Það hefir verið sagt af hendi flutningsmanna þessa frumvarps, að þjóðinni væri nægt, að sjá þingskjölin: frumvörpin, breytingartillögurnar og lögin frá þinginu og atkvæðagreiðsluna um þau. En hvað sér þjóðin í raun réttir af þessu? Lögin þarf hún ekki að sjá í Alþingistiðindunum, því að hún fær þau prentuð í Stjórnartíðindunum. Um atkvæðagreiðslu sér hún venjulega ekki annað en það, að svo og svo margir hafa verið á móti, og svo og svo margir með hverri tillögu. Það er langsíaldnast að nafnakall er við haft, svo að það sjáist, hverjir þeir þingmenn eru, sem atkvæði hafa greitt með og móti í hverju máli. Og jafnvel í þessum fáu tilfellum getur oft verið minstur, eða nær enginn, fróðleikur í að sjá, hverjir atkvæði greiddu á hvorn veg, þegar ekkert sést um það, hverjar ástæður menn höfðu til að greiða atkvæði eins og þeir gerðu. Þó að 10, 12 menn greiði atkvæði á sama veg í einhverju máli, þá getur hver haft sérstakar og hver öðrum ólíkar ástæður fyrir atkvæði sínu, sumar gildar, sumar miður gildar og sumar bersýnilega einskisverðar. Vilji meiri hluti beita ósvifnu gerræði og hlutdrægni, sem hann getur engar

frambærilegar ástæður fyrir borið, þá er honum með þessu pukri haganlega tilbúið koldimt skúmaskot til að skríða inni í og dyljast þar fyrir kjósendum sínum og öllum landslýð.

Þegar kjósendur fá ekki að sjá ræður um þingmanna, þá eiga þeir engan kost á að sjá, hversu þingmaður þeirra hefir reynst. Þeir verða að láta sér lynda sögusögn sjálfs hans um framkomu hans; þeir eru sviftir öllum skilríkjum til að prófa, hve réttorður hann er, þegar hann ber vitni í sjálfs síns sök. Þeir eiga engan kost á að sjá, hvort hann hefir efnt þau heitorð, er hann hefir gefið þeim heima í héraði, eða hvort hann hefir algerlega svikið allar efndir á þeim og ef til vill unnið alveg í gagnstæða átt við það sem hann hafði heitið. Það tjáir ekki að svara þessu því, að enginn þingmaður sé eftir stjórnaðskránni bundinn við vilja kjósenda sinna eða neitt annað en sannfæringu sjálfs sín; því að kjósendur eiga þó fullan rétt á að sjá, hvort þingmaður þeirra hefir haft skoðanaskifti, og þá af hverjum ástæðum. Og þegar um það er að ræða, að þingmaður leitar kosningar á ný til alþingis, á hverju eiga kjósendur þá að byggja álit sitt á honum og atkvæði, ef þeim er synjað um alla vitneskju um framkomu hans á þingi? En þetta verður þeim þó að langmestu eða mest-öllu leyti meinað, ef þeir eiga ekki kost á að sjá og lesa ræður hans og dæma þannig um framkomu hans og röksemdir fyrir henni.

Flutningsmenn frumvarps þessa hafa byggt mikið á því, að annar þeirra, þingmaður Barðstrenginga, ritstjóri Ísafoldar, hafði í vetur (í pukri?) sent út til nokkurra flokksbræðra sinna hér og hvar um landið fyrirspurn um, hvort þeim litist eigi það vera mikið fjársparnaðarfyrirtæki, að hætta við að prenta ræðurnar í Alþingistiðindunum.

Og þó ég geri ráð fyrir að þessari (pukurprentuðu?) fyrirspurn hafi ekki fylgt neinar heimullegar bendingar um það, í hverja átt hann óskaði að svarið gengi, þá er fyrirspurnin sjálf svo einhliða fram sett og órókrædd frá hinni almennari hlið, að engum, sem fyrirspurnina fékk, gat dulist, hvers svars spyrjandinn vænti og óskaði. Enginn sanngjarn maður getur lagt neitt upp úr slíkri einhliða pukurs-málaleitun. Eg segi fyrir mig, og margir men fremri menn geta án efa með enn meiri rökum sagt ið sama, að ég teldi það harðla auðunnið verk að senda út fyrirspurn um þetta sama efni og fá frá jafn mörgum eða fleirum jafnmerkum mönnum viðsvegar um land rökstudd svör alveg gagnstæð þeim er inn háttvirti ritstjóri Ísafoldar kveðst hafa fengið. Mér er það persónulega kunnugt, að það er alls ekki rétt hermt, sem sumir hafa sagt í svörum sínum til ritstjóra Ísafoldar, að Alþingistiðindi lægju víðast hvar ólesin og óupp-skorin og væru sumstaðar seld eða notuð fyrir umbúða-pappír. Ég skal nú ekki fást um það, að þar sem þingtiðindi eru eign hreppa, þá væri það hrein og bein óráðvendni eða þjófnaður, ef oddvitarnir seldu þau eða notuðu í umbúðapappír. En ég veit til þess, að Alþingistiðindin eru, þar sem ég þekki til, varðveitt, víða bundin inn og falin lestrarfélögum til varðveislu. Allir vita það líka, hve einatt koma kvartanir úr hreppunum bæði til útsendingamanna tíðindanna og einnig í blöðunum, þar á meðal í Ísafold, um það, ef seint þykir ganga útsendingu tíðindanna. Ég get um þetta borið, þar sem ég hafði útsendingu tíðindanna á hendi í 10 ár. Þessar umkvartanir bera þess allar vott, að þeir sem þær senda, og fleiri en þeir, þreyja útkomu tíðindanna, þreyja að fá að lesa þau, því að ekki geri ég ráð fyrir að það sé umbúðapappírs-

skortur í sveitunum, er slíkur kvörtunum hefir valdið, enda hefi ég aldrei séð þá ástæðu fyrir borna.

Hitt er satt, að það var meinleg ákvörðun, er þingið gerði fyrir fám árum, að breyta svo til um niðurskipun á ræðupartinum, að eigi varð auðið að byrja prentun á honum fyrri en eftir þinglok. Meðan þing var háð að sumarlagi og eigi úti fyrri en í September, þá leiddi af þessu, að ræðuparturinn komst ekki út meðal almennings fyrri en næsta vor. Nærri því ári eftir þing. En væri ræðurnar, eins og vera bæri, prentaðar undir eins, svo að eigi væri ætluð nema vika eða 10 dagar til leiðréttinga eftir að fundir væri fram lagðir á lestrarsalnum, þá gætu ræðurnar farið að berast út um land, jafnvel meðan á þinginu stæði, og verið allar prentaðar og útsendar svo sem 14 til 20 dögum eftir þinglok. Með þessu móti yrðu ræðurnar landsmönnum að miklu meiri nýjung, og það mundi stórum auka lestur tíðindanna.

Ég skal fara svo varlega í áætlun, sem með nokkurri sanngirni verður gert, og ætlast á, að ekki lesi nema tveir, þrír menn í hverjum hreppi Alþingistiðindin, en þá verða þetta þó um 5 hundruð manna, víðsvegar um allt land. Og ég veit með vissu, að áætlun þessi er langt of lág. Alt um það, þessi 5 hundruð eru þó einmitt það súrdeig, sem sýrir út frá sér stjórnmálabeckingu og þjóðmálaskoðanir landsmanna. Ræðurnar í Alþingistiðindunum eru því nær in eina fróðleiksuppspretta um almenn mál, sem almenningur á kost á. Er stjórnmálabeckingin svo mikil, þjóðþroskinn svo stór í þessu landi, að vert sé að byrgja hina einu uppsprettulind hans?

Ég vil biðja sérhvern alþingismann, sem á þessu þingi situr og atkvæði á að greiða um þetta mál, að stinga

hendinni í sinn eigin barm og spyrja sjálfan sig, hvort hann hafi eigi margsinnis orðið að kynna sér umræðurnar í Alþingistiðindunum, til þess að fá fyllri þekkingu á sögu og gangi þeirra mála, sem hann hefir búist við að verða um að fjalla. Og ég þori að fullyrða, að sá alþingismaður, sem samvizkusamlega getur svarað þessari spurningu neitandi, hann hefir illa búið sig undir það starf, sem hann hefir á hendur tekizt.

Ein ástæðan, sem færð hefir verið fyrir frumvarpi þessu, er sú, að ræðurnar séu ekki hraðritaðar, þingmenn leiðrétti þær og breyti þeim, svo að þær séu alls ekki í trúu samræmi við það sem þeir hafa talað á þinginu. Alt þetta játa ég satt að vera. En þó að þingmenn lagfæri smáskekjur hjá sér, einkanlega það er orðahnippingar spinnast út af, þá getur þó enginn neitað því með sannni, að ræðurnar sýna þó að mestu leyti, hvað þingmaðurinn hefir sagt, og í hinum, færri tilfellunum, að minsta kosti hvað hann vildi sagt hafa. Þær standa því sem órækur vottur skoðana hans og röksemda í öllum verulegum atriðum. Þær eru svo nákvæmur spegill af framkomu hans, sem eftir atvikum er auðið að veita. Þá er þess síðast en ekki sízt að geta, að ræður Alþingistiðindanna geyma in dýrmætustu drög til stjórnmálasögu landsins og jafnframt til persónusögunnar, til einkenna og sögu allra þeirra merkis- manna þjóðarinnar, sem sæti hafa átt á Alþingi. Eins og minst hefir verið á í umræðum þessa máls, þá mundi víða skarð fyrir skildi í sögu manna og málefna þjóðar vorrar, ef þessum brunni væri lokað. Til þessa hafa verið nefnd tvö dæmi: annað er in ný- útkomna stórmerkilega bók: Ævisaga Péturs byskups Péturssonar, sem, eins og alt, sem höfundur þeirrar bókar ritar, er gullnáma að drögum til sögu

landsins. Nálega á hverri síðu í þeirri bók sjáum vér þess merki, að höfundurinn hefir lesið umræðurnar á Alþingi um öll helztu mál landsins á þeirri tíð. Vér vitum allir, að í ráði er, að ævisaga Jóns Sigurðssonar komi út á hundrað ára afmæli hans. Getur nokkur skynbær maður hugsað sér, að sú bók gæti orðið rituð, svo að í nokkru lagi sé, án þess að höfundur hennar hefði lesið allar ræður Jóns Sigurðssonar í Alþingistiðindunum? Þegar einn nýr þingmaður gaf það í skyn í ræðu hér um daginn, að Jón Sigurðsson hefði oftast verið forseti á Alþingi og því sjaldan haldið ræður á þingi, þá ber þetta að eins vott um gersamlegan ókunnugleika þess mikilsvirta þingmanns á því sem hann talaði um. Í fyrsta lagi var Jón Sigurðsson eigi ávalt forseti á Alþingi um sína tíð; hann mátti líka lifa það einn kafla ævi sinnar að vera talinn stjórnartöl og óvinur landsins; þá var honum ekki hleypt í forsetastólinn; þá var þvert á móti ort nið um hann og svo kveðið að orði:

„Hann elskaði áður frónið friða,
nú ber hann sinn kross og býr oss tjón“.

Í annan stað veik Jón Sigurðsson oft forsetasæti, til að taka þátt í umræðum mála. Í þriðja lagi hafði hann þann sið, sem ekki tíðkast á löggjafarþinginu, að hann tók þátt í umræðum málanna og hélt langar og stórmekar ræður frá forsetastólnum. Að þessu höfum vér inir eldri menn oft verið sjónarvottar og heyrnarvottar. Enda kvað svo mikið að ræðuhöldum hans úr forsetastólnum, að eina blaðið, sem þá kom hér út í Reykjavík, hafði orð á því.

Þá hefir það verið til tint til stuðnings frumvarpi þessu, að til væru nokkur smáríki, þar sem umræður þingmanna væri eigi prentaðar í þingtiðindum, og því mætti vel una við ið sama hér hjá oss. En slíkur sam-

anburður er svo fjarstæður sem verða má. Í þeim smárikjum, þar sem þetta á sér stað, þar eru þó til mörg og stór dagblöð, ekki smáblöð, sem koma út einu sinni og tvisvar í viku eins og hjá oss, heldur blöð, sem koma út að minsta kosti einu sinni á hverjum degi, sexfalt, tífalt, fimtánfalt og þaðan af stærri á hverjum degi, heldur en stærstu blöðin hér. Þessi blöð hafa hraðritara á þingunum og prenta orðréttar allar helztu ræðurnar, eða þær sem nokkurt mark er að, svo að landsmenn geta lesið þær samdægurs. Það er jafnvel altítt, þegar löng og merk ræða er haldin í stórmáli, að upphaf ræðunnar er komið út, og það jafnvel í fjarlægum bæjum, áður en þingmaðurinn er seztur niður og hefir lokið máli sínu.

Eins og til hagar hér á landi, þarf ekki að ganga gruflandi að því, að gangi frumvarp þetta fram, þá er miklu verra verk unnið og skaðvænlegra þjóðinni, heldur en þótt ákveðið væri að heyja Alþingi jafnan fyrir luktum dyrum. Þar sem hér eru engin blöð til, sem með bezta vilja gætu flutt einn tíunda hluta úr tuttugustu hverri ræðu, sem hér er haldin, þá hefði þjóðin enga vitneskju um, hvað fram fer á þingi, nema meira og minna hlutdrægar og ósannar frásögur einhliða flokksblaða um örfá mál. Og svo framarlega, sem ósannindi eru verri en engin vitneskja, þá yrði þjóðin verr farin en algerlega vitneskjulaus um alla framkomu alþingismanna.

Þá yrði Alþingi Íslendinga ljósfælið pukursþing, sem engan ætti sinn líka meðal þingfrjálsra þjóða heimsins.

Því er það tillaga mín til innar virðulegu þingdeildar, að hún felli frumvarp þetta.

Alþingi, 11. Marz 1909.

Jón Ólafsson,

2. þm. S. Múlasýslu.

Ræða Lárusar H. Bjarnason

í sambandsmálinu í efri deild

5. Maí þ. á.

Háttvirtur framsögumaður meirihlutans (þm. Ísfróðinga) sagði að ekki væri ástæða til að eyða mörgum orðum að þessu frumvarpi. Það væri þaulrætt utan þings, á Þingvallafundinum 1907, og í neðri deild nú á dögnum.

Ég er háttv. þingmanni sammála um að tilgangslítið sé að ræða málið nú, þó ekki af því að það sé þaulrætt utan þings eða innan. Utan þings hefir það alls ekki verið rætt, þegar af þeirri ástæðu að það er nýorðið til í neðri deild.

Háttvirtur þingmaður lagði mikið upp úr Þingvallafundinum og kallaði hann „þjóðfund“, en sá fundur á hvorki lof þingmannsins né nafnið skilið. Fundurinn 1851 var þjóðfundur í sönnu-um skilningi orðsins, til hans var kosið eftir lögum í öllum kjördæmum landsins, en Þingvallafundurinn 1907 var hreinn og beinn *flokksfundur*. Ég hefi nýlega farið yfir nöfn þeirra manna, er þann fund sóttu og fann þar engan mann, er líklegt væri um að hefði nokkra sérþekkingu til að leggja á nýttileg ráð um jafn vandasamt og viðkvæmt mál, sem sambandsmálið er. Af lagamönnum voru þar ekki aðrir en einn ungur lögfræðiskandidat, og er ekki við því að búast að hann legði öðrum fremur ábyggilegt til málanna, enda hafði hann ekki gert það. Auk

þess var fundurinn að eins sóttur úr helmingi af hreppum landsins. Og hvað sem aðsókninni liður, þá er hitt vist, að slíkir fundir eru *allsendis óhæfir* til að ræða slík mál með nokkurri skynsemd, enda er vist ekkert dæmi þess í allri veraldarsögunni að óvalinn flokksfundur hafi verið látinn segja fyrir um utanlandspólitík einnar þjóðar, fyr en þá.

Og ekki geri ég heldur mikið úr nefndarálit meirihlutans í neðri deild og umræðum hans þar. Nefndarálit minnihlutans og flestar ræður minnihlutamanna voru góðar, sumar ágætar, en ég minnst ekki að hafa séð aumara nefndarálit eða heyrt auðvirðilegri framsögu en álit meirihlutans og framsögu í sambandsmálinu.

En þó að ástæður þær, er háttv. þingm. nefndi fyrir því að eigi þurfi að rökræða málið nú, hrökkvi þannig eigi til, þá er önnur ástæða og hún ein ærin til þess að tilgangslítið er í rauninni að eyða mjög mörgum orðum að því, og hún er sú, að meirihlutinn hefir þegar fyrir löngu gert þetta góða lands- og þjóðarmál að gífurlegu *flokksmáli*.

En samt get ég nú ekki lofað að vera fáorður, og ber margt til þess, þó að ekki hirði ég um að rekja það hér.

Háttv. þingm. fann að því að ekki hefði verið stofnað til nýrra kosninga, áður en millilandanefndin var skipuð. En til þess var engin ástæða. Nefndin átti að eins að búa til *frumvarp* til laga, er þjóðinni væri frjálst að taka eða hafna, en hún átti ekki að binda þjóðina. Því voru nýjar kosningar óþarfar þá, en sjálfsagðar eftir nefndarstarfið. Annars hélt ég að meirihlutinn hefði ekki ástæðu til þess að sjá eftir því, að kosið var heldur *eftir* en fyrir nefndarstarfið.

Háttv. þingm. gerði mikið úr því að meiri hluti þjóðarinnar hefði ekki viljað ganga að frumvarpinu óbreyttu. Það er rétt að nokkur meiri hluti kosningarbærra manna vildi ekki ganga að frumvarpinu óbreyttu. En það sannar lítið, því mér vitanlega vörðust bæði þingmannaefni og kjósendur allra orða um hverju skyldi breyta. Ég heyrði 4 frambjóðendur, sem nú eru orðnir þingmenn, lýsa því yfir, að þeir færi ekki fram á annað en þær orðabreytingar, að einkis tvímælis orkaði um efnið.

Háttv. þingm. vildi ennfremur skjóta ábyrgðinni af sér og samflokksmönnum sínum á þingi á umbjóðendur þeirra. En það er hvorki karlmannlegt né rétt. Það má ekki búast við sérþekkingu á svo sérstöku máli, sem þessu, hjá kjósendum, sem koma á þingmálafund frá orfinu eða öðrum störfum sínum. Þingmannaefnin reifa málin og hjá þeim er ábyrgðin; enda veit þingm. það eins vel og ég, að þingmenn eiga að fara eftir sannfæringu sinni og engu öðru. Stjórnarskráin mælir beint svo fyrir og þess hafa þeir meðal annars allir unnið eið.

Að svo mæltu vík ég að þeim atriðum, sem ég hafði ásett mér að ræða um, áður en háttv. framsögum. meirihlutans tók til máls, og mun þá jafnframt víkja að því í framsögu hans,

er á milli ber okkar. Og skal ég reyna að gæta höfs meðan ekki er ráðið á mig, enda þó að ekki neiti ég því, að oft sárni mér, er ég hugsa til meðferðarinnar á þessu máli, sem allra mála sízt mátti verða að flokks- eða æsingamáli.

Það er sitthvað þó vér gerum einhverjar skyssur í innlendum málum; úr þeim er oífast hægt að bæta. En þær skyssur, sem vér látum oss henda í viðskiftum vorum við aðrar þjóðir, verða annaðhvort ekki bættar eða að minsta kosti mjög vandbættar. Hafi oss t. d. hent skyssa í aðflutningsbannsmálinu, þá er hægur hjá, að setja kútin aftur á stokkana. En takist illa til hér, þá er viðbúið, að það verði aldrei bætt.

Ég ætla ekki sérstaklega að ræða sambandsmálið frá lagalegu sjónarmiði, þótt sumt í því sé 'ekki annara meðfæri en lögfræðinga, t. d. hvað orðið „fullveldi“ merkir. Ég ætla einkanlega að reyna að skýra málið frá praktisku og pólitisku sjónarmiði. En til þess verð ég fyrst að lýsa réttarstöðu landsins, eins og hún nú er, síðar mun ég sýna fram á hver hún hefði orðið, ef frv. millilandanefndarinnar hefði orðið að lögum, og um leið bera það saman við neðrideildar-frumvarpið og drauma sumra um skilnað og persónusamband. Og vona ég, að sá samanburður færi mönnum heim sanninn um það, hvert fyrirkomulagið henti oss eftir öllum atvikum best.

Samkvæmt stöðulögunum svokölluðu frá 2. jan. 1871 er Ísland „óaðskiljanlegur hluti Danaveldis“, en þó með sérstökum landsréttindum. Það er með öðrum orðum talið jafnbundið við ríkið og hinir dönsku landshlutar. Að vísu höfum vér engan þátt tekið í tilbúningi þeirra laga. Þau eru sett af konungi og ríkisþinginu, og þeim var enda mótmælt af alþingi 1873.

En samt sem áður verður því ekki neitað, að mikið af efni stöðulaganna og sumt af því sem oss er verst við, er í raun og veru runnið héðan og það frá *Jóni* heitnum *Sigurðssyni* forseta.

Bæði á þinginu 1867 og 1869 voru samþykkt stjórnskipulagafrumvörp, er snertu réttarstöðu landsins út á við, og á báðum þingunum var Jón Sigurðsson aðalforvígismaður málsins. Eftir þingfrv. 1867 átti Ísland að vera: „erðaland Danmerkur og einn hluti Danaveldis“. Þar var gerður greinarmunur á „sameiginlegum málum“, sem Ísland átti engan þátt að eiga í og „sérstökum málum“, er áttu að vera því nær hin sömu og þau eru nú. Og það var beint tekið fram, að konungur skyldi skera úr því, hvort mál væri „sameiginlegt“ eða „sérstakt“, ef til ágreinings drægi um það.

Í þingfrv. 1869, 1. gr., segir fullum fetum: „Ísland er óaðskiljanlegur hluti Danaveldis, með sérstökum landsréttindum“. Þar eru notuð nákvæmlega sömu orðin og í 1. gr. stöðulaganna. Síðan eru talin „sameiginlegu mál“ og meðal þeirra: „viðskifti ríkisins við önnur lönd, vörn ríkisins á landi og sjó, ríkisráðið, réttindi innborinna manna, myntin, ríkisskuldir og ríkiseignir og póstgöngur milli Danmerkur og Íslands“. Íslendingar áttu ekki að eiga neinn þátt í stjórn þessara mála, enda ekkert til þeirra að leggja. Þar á eftir voru talin upp „sérstöku mál“, sömu mál og nú eru sérmál eftir stöðulögunum.

Þar að auki fól hið sama alþingi, er mótmælt hafði stöðulögunum, konungi að veita landinu stjórnarskrá. Og stjórnin gleymdi ekki að vitna til þessa umboðs í forsendunum fyrir stjórnarskránni, auk þess sem 1. gr. beinlínis nefnir stöðulögin sem undirstöðu stjórnarskrárinnar.

Hér við bætist, að öll íslensk stjórnarvöld, alþingi, umboðsvaldið og dómsvaldið hafa óbeinlínis játað stöðulögunum í framkvæmdinni.

Alþingi eða réttara sagt efri deild gerði það seinast þessa dagana með því að svæfa frv. neðri deildar um afnám dómsvalds hæstaréttar og stofnun æðsta dóms á Íslandi. Deildin hefir með því óbeinlínis kannast við það, að ákvæði 3. gr. stöðulaganna um að dómsvaldi hæstaréttar yrði ekki breytt af löggjafarvaldi voru einu, og þorði því ekki að láta ráðherrann fara með það á konungsfund.

Sama er um umboðsstjórnina. Hún hefir altaf, bæði að fornu og nýju, leitað á náðir hinna dönsku stjórnarvalda, þegar um sameiginleg mál hefir verið að ræða. Og enginn veit það betur en hæstv. forseti vor, að yfirrétturinn hefir altaf kannast við hæstarétt sem dóm yfir sér, afgreitt mál til hans, tekið aftur fyrir mál er hæstiréttur hefir vísað heim o. s. frv.

Svona er þá réttarstaða landsins út á við í framkvæmdinni, enda hefir landið verið kallað „hjáleiga“ frá „herragarði“, það gerði hæstv. ráðh. nýlega í Danmörku, þó að óþarfi væri að segja það þar.

Inn á við er vald vort meira, en þó hvorki mikið né vel trygt. Vér höfum umráð yfir einum 9 flokkum al-innlendra mála, og þó ekki fult vald yfir þeim öllum, því úrslitavaldið er hjá Dönum í dómsmálum. Öll önnur mál en þessi 9 sérmál eru aldönsk mál, sem vér höfum alls engin umráð yfir, enda þó að þau séu kölluð „sameiginleg mál“ landanna. Þó er það verra en alt annað að Danir halda því fram, að þeir geti swift oss þessu valdi, ef þeim biður svo við að horfa. Matzen próf. aðal-ríkisréttarfræðingur þeirra, heldur því fram í ríkisrétti sínum Kph. 1888, I., bls. 247, að ríkislöggjafarvaldið, sem

setti stöðulögín, geti breytt þeim og afnumið þau eftir vild og þannig svift oss allri sjálfstjórn. Og þetta er kent á háskólanum enn þann dag í dag.

En þetta er ekkert að marka, segja sumir. Vér höfum rétt til þess að vera fullvalda ríki eftir „gamla sáttmála“ og það viljum vér vera. Ég skal nú hvorki lasta „gamla sáttmála“ né gera lítið úr þessum góða vilja, en sá hængur er óneitanlega á hag vorum, að samningsaðili vor, Danir, viðurkenna ekki gildi gamla sáttmála eða annara sönnunargagna vorra, og oss brestur þrött til að geta þröngvað Dönum til að játa málstað vorum. Það er því ekki til neins að veifa „gamla sáttmála“. Og þaðan af óþarfara að gera lítið úr Dönum og blása sig sjálfa upp.

Það er ekki til nema ein leið út úr ógöngunum, sama leiðin sem millilandanefndin fór, *samningsleiðin*, enda játa því nú allir heilvita menn, jafnvel æstir meirihluta menn. Aftur á móti halda sumir þeirra því fram, að vér millilandanefndarmenn hefðum ekki átt að taka hinum fengnu réttarbótum, úr því Danir fengust ekki til þess að kannast við rétt vörn til þeirra. En hvað myndu þeir hinir sömu menn hafa sagt, ef þeir hefðu gert oss út til að heimta útistandandi skuldir þeirra og vér komið tómhentir heim, af því vér hefðum ekki viljað taka við framboðinni borgun vegna þess að skuldunautar hefðu jafnframt borguninni sagt, að í rauninni gætu þeir ekki kannast við réttmæti skuldanna. Þeir hefðu smánað oss fyrir heimskuna, og það með fullum rétti. En söm hefði heimska vor verið, ef vér hefðum hafnað frv. fyrir það eitt, að Danir töldu oss ekki eiga heimtingu á því.

Ég hef nú í stuttu máli lýst réttarstöðu landsins og bent á hina einu, færu

leið til breytinga. En hverjar eru þá þær breytingar, sem til orða hafa komið?

Sumir hafa nefnt — *skilnað* sem eina eftirsóknarverða hnossið. Þeir segja, að oss væri ekki vandara að lifa npp á vort eindæmi nú en til forna. En þeir gleyma því „hinir ungu og gömlu fautar“ að það stendur nokkuð öðruvísi á nú en þá. Þá kunni enginn að meta kosti þessa lands, hin ríku fiskimið, hið máttuga afl fossanna o. s. frv., og þá höfðu menn ekki annað en opna báta til að sækja á yfir hið mikla haf. En nú langar margt ríkið vafalaust í matarholur vorar, og nú er haðið ekki meiri þrándur í götu þeirra en vesæl spræna vöskum manni. En annars þarf væntanlega ekki mörg orð eða sterk til að kveða skilnaðarhugmyndina niður, nú er ráðherrann hefir kallað hana „hugarburð og loftkastala“ og forsvarað flokksmenn sína fyrir henni í líf og blóð í Kphafnar-leiðangrinum sæla. Annars er leitt að hæstv. ráðh. skuli ekki vera staddur hér í deildinni í dag, og mætti ég ef til vill skjóta því til hæstv. forseta, hvort ekki væri rétt að aðvara hann (Forseti: „Hann hefir fengið dagskrána eins og aðrir). Jæja, það verður þá svo að vera.

Nú munu flestir ráðsettir menn kannast við það, að skilnaður sé ófær. En svo hafa sumir hugsjónamenn í hans stað dauðskotið sig í svokölluðu *persónusambandi*, og því einu þykist nú meirihlutinn geta unað. Raunar fer frumvarp hans engan veginn fram á hreint persónusamband. Með löndum, sem eru í hreinu persónusambandi, er ekki eitt einasta mál sameiginlegt nema landsdrottinn einn. En eftir meirihluta-frumvarpinu verða 4 mál sameiginleg milli landanna um ótiltekinn tíma, þó með uppsagnarfresti sé. Meirihluta-frv. stofnar því í rauninni til málefнасambands eins og millilandafrv.

Að hreinu persónusambandi yrði það

þá fyrst er öllum sammálum öðrum en konungssambandinu væri sagt upp. En þá yrði sambandið oss líka gersamlega ónógt, ekki betra, heldur jafnvel verra en skilnaður. Á persónusambandi eru allir ókostir skilnaðar, því þá er einkis stuðnings að vænta út á við frá sambandsþjóðinni. En persónusamband hefir auk þess ókosti sem skilnaður hefir ekki, það bindur að óþörfu þjóð við þjóð, og það er dýrara en skilnaður, því framlag vort til konungsmötu og lífeyrir konungsættarinnar miðaðist þá við framlög miklu rikari þjóðar í þessu skyni, og gefur þó ekkert meira í aðra hönd. Það væri því miklu nær að taka sér sjálfur landsdrottinn, enda má búast við því, eftir kappinu sem var um ráðherrastöðuna síðast, að einhver fengist til að vera þjóðhöfðingi hér á landi.

Persónusamband er heldur *ekki til* nokkursstaðar í heiminum, enda kemur nú ríkisréttarfræðingum saman um að það sé óhafandi. Og eins og ég þegar hefi sýnt fram á, er það heldur ekki persónusamband, sem háttv. meirihluti fer fram á. Það er í rauninni mál-efnasamband um ótiltekinn tíma, en verra en það samband, sem millilanda-nefndin fer fram á, eins og ég skal sanna þegar ég hefi lýst nefndarfrumvarpinu.

Nefndarfrumvarpið snýr bæði *út á við* og *inn á við*, en þó einkum út á við, að réttarstöðu lands og lýðs til Danmerkur og Dana.

Og það gerbreytir aðstöðu vorri í báðar áttir. *Danir skömtuðu* oss rétt vorn 1871 og skamturinn var *litill*, sannkallaður litli skattur, að eins nokkur umráð yfir 9 málum.

Nú skömtum vér oss sjálfir *allan* rétt vorn, *felum* Dönum að eins að fara með örfá mál um tiltekinn eða ótiltekinn tíma. Hjálendan „hinn óaðskiljanlegi hluti Danaveldis“ verður að sjálf-

stæðu konungsríki ef frumvarpið gengur fram. Munurinn er hvorki meiri né minni.

Eftir 6. gr. frv. er islenzku þjóðinni trygt fullkomið *einræði* inn á við í öllum málum. Það sést af niðurlagi 6. gr., er hljóðar svo: „Að öðru leyti (þegar meðferð sameiginlegu málanna er undanskilin) ræður hvert landið að *fullu öllum* sínum málum“.

Og út á við ætlar frv. oss fullkomið jafnræði við Dani, að lögum. Það sést af 1. gr. og 6. gr. frv. og víðar. Að vísu eiga Danir að fara með sameiginlegu málin, en það eiga þeir að eins að gera fyrir vora hönd, sbr. 6. gr., eða í *umbóði voru*, og það dregur enginn í efa, að umbjóðandi hefir fult vald yfir málinu, þótt hann feli öðrum manni að fara með það fyrir sína hönd.

Af málum þeim, sem sameiginleg eru samkv. 3. gr., eru 5 af 7 að eins sammál um tiltekið árabíl — ég segi af ásettu ráði 7 en ekki 8, því það er bein afleiðing konungssambandsins, að konungsmatan verður að vera sameiginleg. Og eitt af þessum 5 málum, og það ekki það litilvægasta, geta Íslendingar strax tekið að sér að öllu leyti. Þeir geta, þegar er sambandslögin væru í gildi gengin, sett á stofn islenzkan hæstarétt, og um leið afnumið hæstarétt Dana, sem æðsta dómstól í islenzkum málum. Af öllum greinum hins opinbera valds, er dómssvaldið í rauninni það valdið, sem mest er undir komið, því það sker ekki að eins úr þrætum milli einstaklinga innbyrðis og milli einstaklinga annars vegar og hins opinbera hins vegar, heldur og úr þrætum milli einstakra greina hins opinbera valds, enda hefir það alt síðan Íslendingar hófu sjálfstæðisbaráttuna verið einróma krafa þeirra að fá æðsta dómssvaldið inn í landið. — Vér fáum enn fremur rétt til þess að veita

fæðingjarétt og sá réttur gildir ekki að eins hér á landi, heldur og í Danmörku. Hér takmarkar Danmörk ekki siður „fullveldi“ sitt, en Ísland sitt, ef um nokkura takmörkun væri að ræða á annað borð.—Þá gætum vér og þegar í stað lögleitt hér á landi þann fána, sem oss gætist bezt að. Sem stendur er danski fáninn lögskipaður bæði innanlands og út á við. Eftir frumv. væri heimafáninn sérmál, og kaupfáninn út á við uppsegjanlegt sameiginlegt mál. Ég skal játa að það er viðkunnanlegra að sjá sitt eigið merki blakta yfir höfði sér og eftir þeirri áherzlu, sem lögð hefir verið á þetta atriði af hálfu andstæðinga millilandanefndarfrumvarpsins, hefði mátt búast við að meirihlutinn eða ráðherrann kæmu með frv. um sérstakan íslenzkan fána. Reyndar er ekki ósennilegt að það hefði fengið sömu viðtökur og hæstaréttarfrumvarpið — verið svæft í nefnd. —Þá er gerðardómurinn einn ásteitingarsteinninn. Ég varð alveg hissa er ég heyrði Íslendinga hneykslast á því ákvæði. Eftir frumvörpum Jóns Sigurðssonar bæði 1867 og 1869 átti konungur að skera úr þrætum er um það rísa, hvort eitthvert mál væri íslenzkt sérmál eða ekki, en eftir frv. á að setja á stofn sérstakan dómstól til þess að skera úr slíkum þrætum. Rísi deila milli einstakra ríkishluta innbyrðis eða milli ríkishluta og ríkisheildar, þá sker ríkisstjórnin sjálf úr þrætunni. Gerðardómurinn er því ótvíræð sönnun fyrir því, að frv. ætla Íslandi að vera fullveðja ríki. Hitt skiftir minnu, hver þjóðin hefir fleiri fulltrúa í dómnum, einkum þar sem frv. dregur svo skýr takmörk milli sér-málanna og sameiginlegra málanna, að um þau getur tæplega orðið ágreiningur.

Ég gat þess aðan að Danir álitu löggjafarvald ríkisins þess um eða breyta komið að fella úr gildi

stöðulögunum og kippa þannig fótnum undan þeirri sérmálasjálfstjórn er vér nú höfum, en verði frv. samþykkt, verður *ekki einum staf breytt* í sambandslögunum nema með voru samþykki, þá er grundvöllurinn *bjarg* í stað þess að nú er hann *sandur*.

Það hefði átt að mega búast við því, að mál þetta yrði ekki gert að flokksmáli, en svo fór nú samt, því miður.

Skal ég nú vikja að aðfinslunum og get ég þess þegar, að ég held mér aðallega við aðal-bláð meiri hlutans, blað ráðherrans, og þess vegna er leiðinlegt að hæstsv. ráðherra skuli ekki vera viðstaddur umræðurnar hér í dag. Fyrst var átalíð, að frv. skyldi nefnast frv. til „laga“, en ekki frv. til sáttmála. Sambandinu milli Austurríkis og Ungverjalandes er skipað með lögum, sem löggjafarvöld beggja ríkjanna hafa samþykkt og hefði því ekki þurft að finna að þessu. En annars er ekki orðum eyðandi að slíkum hégóma, sízt nú, er meirihlutinn hefir játað að aðfinsla sú sé á engum rökum byggð, með því að kalla sitt eigið frv. frv. til *laga*. — Þá var gert mikið veður út úr því, að í 1. gr. stæði að landið „eigi verði af hendi látið“. Og er þó ekkert einsdæmi að svo sé ákveðið í stjórnarlögum ríkja. Samskonar ákvæði stendur í stjórnarskrá Norðmanna, enda var það tekið þaðan upp í frv. í því skyni að tryggja oss Íslendingum, að Danir gætu aldrei látið Ísland af hendi, þótt þeir neyddust til að láta eitthvað af löndum sínum, því þótt Danir vildu afhenda Ísland, þá myndi hinn samningsaðilinn ekki taka við því, er sambandslög landanna bæru það með sér, að Danir væru ekki réttbornir til slíkra ráðstafana. — Þá var sagt að ríkjasamband væri ekki sama og „Statsforbindelse“, en þetta er blátt áfram rangt, það er ekki hægt að kalla „Statsforbindelse“ eða „Statsforbund“ öðru nafni á ís-

lenzkuen ríkjasamband. — Hitt er aftur á móti satt, að „veldi Danakonungs“ er ekki beinlínis þýðing á orðtæki því, sem stendur á tilsvarendi stað í danska textanum, en það er heldur ekki annað en *heiti* á sambandinu, sem tekið er upp í frv. úr skipunarbréfi millilanda-nefndarinnar, og það skiftir engu hvað sambandið heitir, heldur er alt undir því komið, á hvern hátt því er fyrir-komið. — Þá hefir því verið haldið fram, að með 2. gr. væri afsalað rétti, sem Íslendingar hefðu nú til þess að taka þátt í konungskosningu, yrði konungdómurinn laus. Fyrst og fremst má geta þess, að engar líkur eru til að sú góða ætt er nú situr að völdum í Danmörku deyi út í bráðina, og í annan stað hafa Íslendingar aldrei neytt þessa réttar til að taka þátt í konungskosningu, enda myndu Íslendingar fá litlu ráðið í því efni, þar sem þeir eru 30 sinnum færri en Danir, og áhrif hvers lands færu að sjálfsögðu eftir fólksfjölda þess. Loksins má geta þess að 2. gr. bindur oss eftir orðanna hljóðan, að eins við þá skipun, er nú gildir í Danmörku um ríkiserfðir o. fl., svo að vér ættum að geta heimtað áhrif á konungskjör, ef til kæmi. — Enn hefir verið snúið út úr því, að í 7. atriði 3. gr. stendur að löggjafarvald Íslands geti sett á stofn æðsta dómssvald í islenzkum málum. Því hefir verið haldið fram að „islenzk mál“ væru þau ein, er báðir málsaðilar væru islenzkir, en þetta er svo fjarri öllum sanni að það er ekki svara vert, enda var það ungur prokúrador er þetta fann upp, en allmerkt blað, „Þjóðólfur“, flutti það þó. — Margir hafa skilið jafnréttis-ákvæði 5. gr. á þá leið, að það heimilaði Dönum, hvar sem þeir væru búsettir, jafnrétti við Íslendinga búsetta á Íslandi, en það er ekki rétt. Í upphafi 5. gr. segir: „Danir og Íslendingar á Íslandi og Íslendingar og Danir í Danmörku njóta

fulls jafnréttis“. Þetta þýðir að Danir og Íslendingar, sem heima eiga á Íslandi og Íslendingar og Danir, sem heima eiga í Danmörku, eiga sama rétt að öllu leyti. Hér er því um lítil forréttindi að ræða, því að jafnrétti við landsmenn til atvinnu hefir hver sá útlandingur, er hér sezt að og fullnægir að öðru leyti atvinnuskilyrðum vorum. Og það sézt beint af 3. lið 5. gr., að 1. liður gr. tekur að eins til Dana búsettra á Íslandi. 3. liður segir sem sé, að Danir hafi að eins rétt til fiskiveiða hér í landhelgi *meðan* þeir hafa á hendi strandvörn, en ætti 1. liður við alla Dani skilyrðislaust héldu þeir landhelgisréttinum eins og öðru jafnrétti um „aldur og æfi“. — Þá var gert ógnar veður út af því, að Ísland var hvergi nefnt „ríki“ heldur land í frv., en við þeirri aðfinslu liggja þau svör, að Danmörk var þar heldur hvergi kölluð ríki, heldur alstaðar land. Og í annan stað situr það ekki á háttv. meirihluta að finna að þessu, því hann amaðist á Þingvallafundinum 1907 við tillögu er fór í þá átt, að krefjast þess að Ísland yrði ríki og „Ísafold“ sagði líka um það leyti, sem Bláðamanna-ávarpið var á ferðinni, að það væri ekki meining ávarpsmanna að heimta að Ísland yrði sérstakt konungsríki. Hún segir 15. Nóv. 1906: „orðið land merkir að vér hugsum ekki til að vera ríki fyrir sig“. Lengra var hún ekki komin þá.

Þá kem ég að *utanríkis*málunum og *her*málunum, sem deilan hefir verið hörðust um. Það er algerlega rangt sem sagt hefir verið, að þau mál væru bundin við Dani um „aldur og æfi“. Munurinn á þeim og hinum sammálunum er að eins sá, að þau eru falin Dönum um óákveðinn tíma, en hin eru uppsegjanleg að ákveðnum tíma liðnum. Hinn háttv. framsögum. meirihlutans hélt því fram, að það

eitt út af fyrir sig, að ekki er beint tekið fram í frumvarpinu, að þau mál séu uppsegjanleg, sé næg sönnun þess, að Íslandi sé ekki ætlað að verða fullvalda ríki, en þessu verð ég að mótmæla. „Fullvalda“ er hver sú þjóð, sem ekki lýtur öðrum skuldbindingum en þeim, sem hún sjálf hefir á sig lagt, sbr. ummæli hins merkasta núlifandi ríkisréttarfræðings *Jellineks StaatenVerbindungen* bls. 34. Ætti sú þjóð ein að vera „fullvalda“, sem engum skuldbindingum er háð væri engin „fullvalda“ þjóð til. Það er ekkert ríki til, sem ekki er bundið einhverjum skuldbindingum gagnvart öðrum ríkjum, sum eru að sumu leyti bundin um aldur og æfi. Með Austurríki og Ungverjalandi eru t. d. utanríkismál og hermál sameiginleg um „aldur og æfi“, og Noregur og Svíþjóð áttu utanríkismál sameiginleg án nokkurs uppsagnarréttar og skildu þó. Reyndar er ekki rétt að segja að nokkur þjóðarsamningur gildi um „aldur og æfi“, þegar af þeirri ástæðu, að þjóðarviljinn getur ekki bundið sig til fulls og alls í þeim skilningi að nauðsyn geti ekki brotið, sbr. sömu bók bls. 102, og dæmi Norðmanna og fleiri þjóða, er slitið hafa um samið bandalag. Annars væri harðla litið leggjandi upp úr því, þó að Ísland væri kallað „fullvalda“ í frv. Helztu ríkisréttarfræðingum kemur t. d. saman um að Pólland hafi verið „fullvalda“ ríki þrátt fyrir samning þess við Rússland frá 5. og 16. okt. 1793 og átti þó Rússland ekki að eins öll umráð yfir hermálum Póllands og utanríkismálum, heldur var Póllandi auk þess óheimilt að breyta stjórnarskrá sinni án samþykkis Rússastjórnar. Þetta myndu meirihluta „ríkisréttarfræðingarnir“ nú að vísu ekki kalla fullveldi, en svo er nú samt bæði að dómi *Jellineks* bls. 56 og annara sérfræð-

inga. Og því fer svo fjarri að vér verðum ófullvalda þjóð, þó að Dönnum sé falið að fara með utanríkismál vor og hermál án uppsagnarréttar af vorri hendi um ótiltekinn tíma, að samband um þau 2 mál er þvert á móti *lágmark* þess, sem sameiginlegt hlýtur að vera milli sambandslanda, sem í málefna-sambandi eru (sbr. *Jellinek* bls. 214), og um utanríkismál sérstaklega segir hann á bls. 219 að þjóðir, sem eru í málefna-sambandi, *hljóti samkvæmt eðli sambandsins* að hafa sameiginlega utanríkispólitik. Þetta eru engar fræðimannagrillur því að reynslan sýnir, að þannig er því varið í framkvæmdinni. Svona er sambandinu háttað milli Austurríkis og Ungverjaland, sem er eina málefna-sambandið, sem nú er til hér í álfa og svona var því háttað milli Noregs og Svíþjóðar. Áftur á móti er *ekkert persónusamband til* og mun ekki verða til, því það er ósamrýmanlegt við venjulegt stjórnarfyrikomulag vorra tíma. Annars er það ekki *Jellinek* einn sem hefir þessa skoðun á fullveldinu, er nú hefi ég nefnt. Ég get t. d. bent á að *Hagerup* sendiherra Norðmanna í Kaupmannahöfn og frægasti lögfræðingur Norðurlanda sagði við mig í fyrra og leyfði mér að hafa það eftir sér, að það væri enginn vafi á, að Ísland yrði „fullvalda“ ríki, ef frumvarp sambandslaganeíndarinnar gengi fram.

En enda þótt einhverjar af þessum aðfinslum hefðu verið réttmætar að meiru eða minna leyti, þá skyldi maður ætla, að meirihlutanum þætti frv. nú aðgengilegt með breytingum þeim, sem minnihlutinn hefir gert á því. Að vísu eru breytingar þessar flestar eða allar orðabreytingar frá sjónarmiði minnihlutans, en þær hljóta flestar eða allar að vera *efnisbreytingar*, eftir þeim skilningi, sem meirihlutinn hingað til hefir lagt í frv. Ég heyri spurt, hví

minnihlutinn beri þessar breytingartillögur fram, úr því að þær séu í rauninni óþarfar. Það gerir minnihlutinn fyrst og fremst af því, að frv. ætti að vera aðgengilegra í hinu breytta formi, er búið er að laga það er helzt var fundið að því, og svo í öðru lagi til þess að friða þá, sem undir lögunum ættu að búa.

Og skal ég svo vikja nokkrum orðum að breytingartillögum minnihlutans og jafnframt geta þess, að athugasemdir mínar um breytingar við hinar ýmsu greinir eiga allar við greinir sambandslagafrumvarpsins. Með breytingartillögum við 1. gr. er því slegið föstu með berum orðum, að Ísland sé „ríki“ og einn af helztu ásteitingarsteinunum kenningarheitið „det samlede danske Rige“ eða „veldi Danakonungs“ jafnframt felt burt. — Þar næst er slept orðinu „sérstaklegu“ úr 2. lið 3. gr. og þar með tvímælalaust heimt að samþykki isl. stjórnarvalda til *allra* þjóðasamninga um isl. hagsmuni, utan sameiginlegu málanna eftir 3. gr. — Þá tekur viðaukinn við 4. lið 8. gr. af öll tvímæli um það, að ekki þarf samþykki Dana til að vér aukum strandvörn vora. Það er skýrt tekið fram, að samkomulagið við Danmörku nái að eins til hinnar „nánari tilhögunar“ á eftirlitinu. Og um það verður samkomulag að nást, ef báðar þjóðir eiga að hafa eftirlitið á hendi, annars yrði eftirlit beggja ónýtt. — Með viðaukanum við 1. lið 5. gr. eða orðunum „að öðru jöfnu“ er því slegið ómótmælanlega föstu, að Danir utan Íslands hafa ekki jafnrétti á við Íslendinga, sem helma eiga á Íslandi, og oss þannig tvímælalaust heimilað, að heimta búsetu hér á landi af Dönum, sem skilyrði fyrir því, að þeir njóta jafnréttis við hér búsetta Íslendinga. Þetta hlýtur meirihlutinn að telja mikilsverða breytingu. — Með viðaukatillög-

unni við 6. gr. eða tilvitnuninni til 9. gr. í viðbót við 3. gr., er það skýrt tekið fram, að Danir geti ekki farið með þau sameiginleg mál, er löglega kynni að hafa verið sagt upp. — Í 7. gr. er tekið upp orðið „ríkissjóður“ í stað „landssjóður“, og skal ég jafnframt geta þess, að þar sem segir í nefndaráliti voru, að vér berum fram nokkuð fleiri br.t. enn minnihl. í neðri deild, þá er þar að eins átt við orðabreytingar til betra samræmis. Minni hl. í n. d. hafði gleymt, að setja sumstaðar „ríki“ í stað „lands“ í framhaldi af breytingunni á 1. gr., en úr því höfum vér nú bætt. — Og svo vil ég hugga þá, sem hafa amast við gerðadóminum með því, að með tilvitnunum til 3. gr., er því væntanlega slegið föstu, að dómurinn að eins á að skera úr því, hvort mál sé sameiginlegt samkvæmt 3. gr. eða eigi. — Þá býst ég við, að háttv. þm. Kjósar- og Gullbr.sýslu og aðrir þeir, sem óttast hafa ákvæði 9. gr. geti aðhýlst hana með breytingu minnihl., þar sem sagt er fullum fetum, að konungur skuli slíta sambandinu um öll þau mál, er sagt kynni að verða upp af annari hvorri hálfu. Og segi báðir aðilar upp, en annar fleiri málum en hinn, þá á konungur að fara eftir þeirri tillögu, sem lengra fer.

Þessar breytingartillögur, sem óhætt mun vera að segja um, að séu fáanlegar sýna það fyrst og sanna, að minnihl. hefir skilið sambandsl.frv. rétt. Og í annan stað sanna þær það alveg ugglaut, að Ísland yrði fullveðja ríki, ef frv. gengi fram.

Og gæti um nokkura frekari áréttingu verið að ræða í þessu efni, þá árétta stjórnarskrárfrv. það, sem konungur fyrir sitt leyti hefir samþykkt í ríkisráðinu og stjórnin lagði fyrir alþingi í þingbyrjun, þetta en áþreifanlegar. Frumv. þetta var sett í nefnd

í neðri deild í þingbyrjun, en er ekki komið frá henni enn, og þó eru nú að eins örfáir dagar til þinglausna. Á síðasta þingi þótti ekki mega biða með, að gera fremur ómerkilegar breytingar á stjórnarskránni, eftir álitni sambandslaganefndarinnar, sem víst var um, að leiða mundi til ýmsra breytinga á stjórnbrskránni, en nú þegar sambandsmálinu er glatað, má alt sitja við það, sem þá þótti ósætt við!

Nú hef ég lýst þeim kjarakostum, sem frumvarpið býður fram: lögmælt *jafnræði* við Danmörku út á við og fullkomið *einræði* inn á við, og hvort tveggja *án nokkurs kostnaðarauka*. Að vísu eigum vér eftir frv. að leggja nokkur þúsund á konungsborð, en upp á móti því vegur það fyllilega, að borgunin fyrir strandgæzluna félli niður.

Og skal ég nú reyna að sýna fram á, að staða landsins samkv. frumv. meirihl. yrði miklu verri, en eftir frv. millilandanefndarinnar. Eftir frumv. meirihl. má, að 25 árum liðnum, segja upp öllum sammálunum nema konungssambandinu. Hver málsaðila um sig er jafnborinn til uppsagnar og uppsagnarfresturinn er ekki nema 1 ár, Danir eiga eftir því, að geta sagt oss upp með 1 árs fresti öðrum eins málum og utanríkismálum, gæzlu fiskiveiðaréttar o. fl.

Ég er hræddur um, að Íslendingar verði ekki miklu færrari um, að taka við öllum málum sínum eftir 25 ár, en þeir eru nú, og að þeir því myndu finna ónotalega til þess stórmikla útgjaldaauka, sem leiða mundi af því, ef Danir segðu þeim alt í einu upp, t. d. utanríkismálunum og strandvörn. Og þó að það kynni að verða fjárhagslega kleyft, þá er ég hræddur um, að 1 ár mundi reynast nokkuð stutt, til að koma því öllu í kring. Og

hvaðan ættum vér að taka menn í allri mauneklunni til þess, að berjast fyrir sjálfstæði landsins með — *orpnun*, ef á það yrði ráðið, þá dygði ekki orðaglamrið, sem svo mikið er til af meðal vor. Vér gætum búið við, að verða herfang þeirra, sem fyrst réttu út hendina eftir oss. Það er ekki svo að skilja, að ég geri mikið úr *hervörn* Dana, ef á landið væri ráðist. Enn ég legg mikið upp úr þeim siðferðislega stuðningi, sem vér höfum af, að vera í sambandi við gamalt ríki, sem stórveldin mundu ekki liða, að væri tekið herskildi. Lega Danmerkur ein út af fyrir sig er þannig löguð, að ekkert ríki mundi unna öðru, að eignast hana. Vér minnihl. menn erum heldur ekki einir um þessa skoðun. Að minsta kosti 1 meirihl. maður, hátttv. 1. þm. Skagf., lagði svo mikla áherzlu á þetta, að ég bjóst satt að segja við, að hann mundi greiða atkvæði með breytingum minnihl., eða að minsta kosti sitja hjá.

Enn að öllu þessu sleptu er annar ekki óverulegur hængur á frv. meirihl., hængur, sem allir kannast við, sá, að það er með öllu *ófáanlegt*. Það vitum vér nú allir eftir för forsetanna, og það vissum vér raunar mjög vel áður, því að fulltrúar allra stjórnsmálaflokka Dana lýstu því yfir í millilandanefndinni, að ekki gæti komið til mála, að hermál og utanríkismál væru uppsegjanleg, ef sami ætti að vera konungur landanna. Enn til hvers er meirihl. að veifa þessu frv., úr því það er vitanlega ófáanlegt? Jú, meirihl. segir, að það sé stefnuskrá flokksins. Flokkurinn segist þá ætla, að keppa að því, sem er sýnu verra en það, sem nú er í boði, og sem hann játar sjálfur, að sé alveg ófáanlegt! Ég vil heldur kalla það dulu en stefnuskrá, dulu, sem veifa á framan í fólkið. — Meirihl. hefir heyrt getið um rauðu

duluna, sem spænskir nautaatsmenn brúka til að æsa nautin með, og ætlar nú kanske að brúka þessa dulu til þess, að æsa Íslendiuga innbyrðis og upp á móti Dönum. En sé svo, þá vona ég, að skýrum skjóttist. Meiri hluti Íslendinga lætur naumast leika eins áþreifanlega á sig við næstu kosningar, eins og 10. sept. f. á.

Íslenzku nefndarmönnum hefir verið borið margt á brýn og eitt er það, að þeir hafi rekið erindi sitt slælega. Nú hefir hæstv. ráðherra kannast við það eftir utanförina, að frekara væri ekki fáanlegt. Og má nú meiri hl. renna niður því góðgætinu eins og mörgu öðru, sem hann bar á borð fyrir nefndarmennina. Hafi nokkrir slakað til í millilandanefndinni, þá voru það dönsku nefndarmennirnir, eins og allir geta sannfært sig um, sem nenna að lesa bláu bókina, og hana ætti hver hugsandi maður í laudinu, að hafa lesið. En það er nú öðru nær, því að ég hef það fyrir satt, að sumir þeir menn, sem vitnað hafa mjög í bókina, hafa aldrei lesið hana, t. d. hefir einn hinna málugustu meirihl.m. í neðri deild játað, að hann hafi aldrei lesið hana. Og að minsta kosti annar maður til hefir talað svo innanþings og utan, seinast undir framsögu málsins í neðri deild á dög-unum, sem hann hefði ekki litið í hana. En hver maður, sem vill spyrja að vopnaviðskiftum í nefndinni getur séð það í bláu bókinni, að fyrsta frv. Dana, frv. frá 27. marz 1908 var ekki annað en uppsuða á stöðulögunum. — Annað frv., er kom fram 7. apríl, var nokkuru skárri, og seinasta frv. þeirra frv. frá 14. apríl var en skárri. Enn frv. okkar íslendinga frá 18. apríl, er síðar varð að samningi með örfáum breytingum, var þó miklu bezt. Vér fengum öllum aðal-óskum vorum fullnægt. Danir könnuðust að vísu

ekki við, að skulda oss neitt að lögum, en greiddu þó skuldina, og vér tókum eðlilega við henni.

Þá hefir meirihl. fært fram á móti frv., að vér mundum verða ver staddir í baráttunni framvegis, ef vér tækjum frumvarpinu, en það er *alveg þver-öfugt*. Einn af hinum mörgu kostum frv., er meðal annars sá, að gangi það fram, er því ómótmælanlega slegið föstu, að *vér erum réttir samningsaðilar*. Vér eigum þá heimtingu á að fá Dani til viðtals aftur um endurskoðun á samningnum. Setjum nú svo, að endurskoðun leiddi ekki til nýs sáttmála, þá mundum vér segja upp öllum uppsegjanlegum málum og Danir mistu þá jafnframt ýmsa hagsmuni, svo sem fæðingjarétt og landhelgisveiði. Hermálin og utanríkismálin yrðu þá ein eftir í höndum Dana, en upp úr rekstri þeirra mála fyrir vora hönd hafa Danir ekkert nema — bláberan kostnað. Þeir mundu þá, er alt annað væri farið, líklega verða fegnir, að sleppa oss alveg lausum, ef vér færum fram á það, bæði úr konungs-, hermála- og utanríkismála-sambandi.

En hvornig stendur þá á því, að frumvarpinu er hafnað, þrátt fyrir alla kosti þess? Til þess liggja margar ástæður. Sú fyrst, að þjóðin er ekki nógu þroskuð, enda hefir hún ekki gefið annað fyrir frelsi sitt, en orð og oft æði innantóm. Því kann hún heldur ekki að meta það. Því fer hún nú að ráði sínu, eins og barn mundi gera, er boðið væri „leirugt gull“ í annari hendi, en „gyltur leir“ í hinn. Hún tekur gylta leirinn, frumvarp meirihl. en fúlsar frv. millilandanefndarinnar, gullinu, sem meirihl. ataði í leir.

Tíminn, sem þjóðinni var veittur til umhugsunar var líka bæði illa valinn og alt of stuttur, víða ekki nema 8 vikur, og þær úr aðal-annatíma manna, það mátti búast við því, að málið

yrði gert að æsingamáli úr því að svo slyslega tókst til, að ísl. nefndarmennina greindi á. Öfgarnar þurfa tíma til að hjaðna miður, eins og ríkið á götunum þarf tíma til að setjast, og forin tíma til að þorna.

En hvorugt hefði þó dugað hinum góða málstað til fulls, ef ósvifnir menn og samvirkulausir hefðu ekki kynt eld tortrygninnar og annara illra hvatajafn-ósleitilega og raun varð á. Hér var að ræða um hjartfólgið mál öllum almenningi, enda fór svo, að hjörtun réðu meiru en höfuðin. Góðir menn, en athugalitlir snerust unnvörpum í lið með æsingamönnunum.

Loks má geta þess, að frumvarpsmenn höguðu málsmeðferð sinni öðru vísi en sigurvænlegt var. Þeir reifðu málið rétt, svo sem skylda þeirra var. En þeir gerðu meira. Þeir tóku helzt til þvert fyrir breytingar, bæði ég og aðrir, ekki af því, að þeir sæju ekki, að það var miður sigurvænleg aðferð, heldur af því einu, að þeir vildu segja satt. Þeir vissu, að ekki var efnisbreytinga von og vildu því ekki vekja tálvonir hjá kjósendum. Þeir treystu um of hinum góða málstað og glögg-sýni kjósenda.

Og þó var það fyrirsjáanlegt fyrir lifandi löngu, að svona mundi fara. Ég þóttist t. d. sjá hvert stefndi, þegar er blaðamanna-ávarpið birtist, og get í því skyni vitnað í grein í „Rvík“ 29. desbr. 1906, sem heitir: „Hingað og ekki lengra“, þar sem íslenska blaðamarkaðinum er líkt við uppboð, og svo til orðakasts okkar þingm. N.-Ísf. um sambandslaganefndina á þingi 1907 í umræðunum um stjórnarskrármálið. Það var þá þegar bert, að farið var að vinna móti því, að nokkur árangur yrði af þingmannaförinni 1906.

Fyrst var reynt að spilla því með öllu móti að hún yrði farin. „Ísafold“ óttaðist að eitthvað gott mundi leiða af henni

og smánaði hana þess vegna, sem mest hún mátti. Kallaði hana „matarferð“ o. s. frv. En er ekki lánaðist, að ónýta förina, og heldur ekki að spilla góðu samkomulagi þingmanna, sneri „Ísaf.“ við blaðinu og þakkaði sér og sínum mönnum(!) árangur fararinnar*). En við svo búið mátti ómögulega lengi standa. Það leit út fyrir, að Íslendingar ætluðu að verða sammála og hafa sitt hjá Dönum með því móti. En það mátti um fram alt ekki ske. Þá var þjóðræðisflokkurinn í voða. Því varð eitthvað til bragðs að taka.

Og sjá: Þá var blaðamanna-ávarpið sæla fundið upp. Það fór einkum því fram, að Danir hjálpuðu oss til, að taka ríkisráðsákvæðið út úr stjórnarskránni. Það var viðbúið, að Heimastjórnarflokkurinn vildi ekki fara að leggja stjórnarskrárbreytingar undir Dani, og að ávarpið því mundi gera upp á milli flokkanna aftur, enda fór svo.

En það dofnaði fljótt yfir ávarpinu, og því þurfti að finna nýtt ráð. Og sjá, tækifærið kom upp í hendurnar á „Ísafold“ og hennar liðum. Millilandanefndin var í aðsigi. Það var reynt að ónýta setning hennar á allar lundir. Og þegar það lánaðist ekki, var reynt að eitra fyrir hana innanlands og utan með öllu móti, til þess að enginn skyldi verða árangur af starfi hennar. Íslenzku nefndarmennirnir voru tortrygðir á allar lundir innanlands. Og Danir voru svívirtir og smánaðir meira en dæmi eru til.

Þingvallafundinum var hleypt á stað með bumbuslætti og básúnum. Hann var skýrður „Þjóðfundur“ og látinn samþykkja kröfur, sem voru svo fráleitar, að óhugsandi var, að þær gengju nokkru sinni fram.

Og þegar svo millilandanefndin þrátt

*) Ísaf. 8. árg. 1906: „Stjórnarandstæðingum er það vitanlega að þakka, þó falið aðir væru, ekki nema 8 af 35“.

fyrir alt og alt, þar á meðal mjög svo ískyggilega kúvendingu eins ísl. nefndarmannsins, komst að mjög svo heppilegri samningsniðurstöðu, þá var öllum illum öndum sigað út af örkinni, til að ónýta frumvarpið. Landið huld-ist moldviðri taumlausra blekkinga og rangfærsla. Frumvarpið, sem leysir þjóðina á höndum og fótum var kallað „innlimun“. „Gleipnir hinn nýi“, o. s. frv.

Nú var það ástand, sem alt til þessa hafði verið talin hin argasta innlimun og þótt alls óhafandi, alt í einu gott og blessað, og hafði þó í engu breyst. Með þessum ósköpum, sem nú líkjast mest illum draum, tókst að spilla hinu góða máli svo, að það er nú ekki að eins ónýtt í bráð, heldur líklega í bráð og lengd.

Vér áttum og eigum enda enn kost á frumvarpinu af því, að vér höfðum eignast ekki að eins samhygd Dana, heldur og annara þjóða. Alt var ágætlega í garðinn búið. Þingmannaförin 1906 og konungsheimsóknin 1907 höfðu lánast vel og aflað oss álits og góðvildar annara. En *nú er þessu öllu innan stundar spilt*, bæði áliti voru og góðum horfum vors mesta máls. Í næsta mánuði fara fram nýjar kosningar í Danmörku, og hvernig sem þær fara að öðru leyti, má telja alveg víst, að hinir nýkosnu þingmenn telji sér ekki skylt að standa við boð hins fyrra þings, eftir þá meðferð, sem bæði það, dönsk stjórnarvöld og Danir yfirleitt hafa orðið fyrir af vorri hendi.

Ég þykist raunar vita, að íslenska þjóðin vakni, og að sú víma, sem á hana rann í september síðast, renni af henni aftur, og þá mun jafnframt vakna eftirsjá eftir frumvarpi því, sem nú er hafnað, en þá ekki verður kostur á að fá. Og ég tel víst, að afturkastið sé byrjað. Það sýna meðal annars þakkarkveðjurnar til H. Hafstein,

ekki síst kveðja Reykvikinga. Og það skal sannast, að um það leyti, sem sú 6 ára betrunarhússvinna, sem meira hlutanum hepnadist, að hneppa þjóðina í 10. sept. f. á., endar, þá verður runnin mesta gyllingin af þeim görpum, sem hæst hafa talað á móti frumvarpinu, sem ekki var séreign Heimastjórnarflokksins, þar sem 2 af helztu mönnum þjóðræðisflokksins höfðu unnið að því eins og við hinir.

En nú er svo komið, sem er. Og engin bót að sakast um orðinn hlut. Þetta kjörtímabil liður líka. Og *Heimastjórnarflokkurinn* þykist ekki þurfa, að skammast sín fyrir kjörtímabilið, sem nú er liðið. Á þeim 6 árum, sem nú eru liðin var stjórnin flutt inn í landið, sett lög um ábyrgð ráðherra, landsdómur stofnaður og laga-skóli reystur. Og þannig fullnægt hinum elztu og helztu kröfum þjóðarinnar. Á þessum sömu árum varð til hið mesta mannvirki, sem á Íslandi hefir verið unnið, ritsíminn og talsíminn, sem hverju mannsbarni nú þykir vænt um, en einu sinni átti litlum vinsældum að fagna hjá núverandi meiri hluta. Auk þessara stórmála mætti minna á mörg mjög mikilsverð mál, svo sem stofnun geðveikrahælisins, ýmsa sjóði, svo sem byggingasjóð, fiskiveiðasjóð, byggingu safnhússins, fornmenjalögin og fræðslulögin. Sum af þessum málum hafa andstæðingar Heimastjórnarflokksins stutt, svo sem hv. 6 kj., fræðslumálin, en flest af þessum málum og einkum hin stærstu hefir Heimastjórnarflokkurinn borið fram til sigurs gegn megnum andröðri andstæðingaflokksins.

Þetta komst hann og *lengra þó*, því honum lánaðist með hjálp góðra manna utanflokks, að flytja þjóðinni heim í hlaðið, það hnossið er hún hefir lengst og heitast þráð, og vansóttast hefir verið hingað til, *viðurkenningu landsrettinda*

hennar í góðum búningi, þar sem er frv. millilandanefndarinnar og svo stjórnarskráfrumvarp hinnar fráförnu stjórnar. En lengra en í hlaðið komst hnossið heldur ekki. Þar greip *meiri hlutinn fram í*, sem kunnugt er. En alt um það munu þessar vörður, sem Heima-stjórnarflokkurinn hefir reist siðastliðin 6 ár, ekki strax fenna í kaf. Og þó ég sé ekki spámaður, þá ætla ég nú samt að spá því, að nafnið Hannes Hafstein muni þola samanburð við nafnið Björn Jónsson um það er næstu 6 ár eru á enda.

Um leið og ég nú, fyrir hönd minni hlutans, legg sambandslagafrumvarpið með fáanlegum skýringarviðaukum fram í formi breytingartillögu við frv. meiri hlutans, get ég þess, að minni hlutinn mun hvenær, sem málið kynni

að verða tekið upp aftur í alvöru vera fús á, að taka öllum breytingum, sem kynnu að horfa til bóta á frumvarpinu, og kostur væri á að fá. En minni hlutinn mun aldrei stofna málinu í hættu, og því ekki ganga að öðrum breytingum á frumvarpinu, en þeim, sem hann veit, að eru fáanlegar.

Frumvarp meiri hlutans er *allsendis ófáanlegt* eins og meiri hlutinn sjálfur kannast við, og því er hér í rauninni leikinn *skollaleikur*, sem minni hlutinn ekki vill taka þátt í.

Hins vegar óskar minni hlutinn nafnakalls um allar breytingartillögur sínar við frv. meiri hlutans, svo að nöfn þeirra sjáist, svört á hvítu, sem tóku á sig þá *á b y r g ð*, að *drepa sambandslagafrumvarpið grein fyrir grein*.

Ræða Hannesar Hafsteins

í sambandsmálinu við 3. umræðu í neðri deild

30. apríl 1909.

Háttv. þm. Norður-Ísfirðinga gerði mikið úr „framfluginu“, sem verið hefði í skoðunum hans og flokksbræðra hans í sambandsmálinu á síðustu tímum. Öllu má nafn gefa. Flug hefur í öllu falli verið á þeim, flug og flótti frá hverri sigrandi kröfu, frá hverju náðu takmarki. Á harða hlaupi hafa þeir yfirgefið fyrri skoðanir sínar og markmið í þessu máli, jafnóðum og eitthvað hefur verið feng-

ið eða fáanlegt af því, alveg án til-lits til þess, hve mikið er fengið eða fáanlegt. Nú er kappið aðeins þetta: eitthvað annað! Ný krafa, nýtt yfirboð. Jafnóðum og tekist hefur á síðustu árum að komast fram hjá gömlum, rótgrónum skoðunum og kenningum viðvíkjandi afstöðu Íslands gagnvart Danmörku, sem verið hafa ríkjandi með sambandsþjóð vorri, jafnóðum og lánast hefur að koma

fram eða ryðja braut óskum og kröfum af Íslands hálfu, sem til skams tíma voru taldar framtíðarhyllingar einar, jafnótt hafa þeir, er lítilþægastir voru til umbótanna áður, rífið niður og forsmáð það sem fengið var, útúðað því sem einskisvirði og verra þó, og sett upp nýjar kenningar og kröfur. Síðasta yfirboðið er þannig lagað, að vissa er fyrir því, að á fleiri yfirboðum þarf eigi að halda að sinni, og það af þeirri einföldu ástæðu, að því *getur* ekki fengist framgengt. Það er til hlýtar búið að ganga fyrir allar æsar um það, að það er óframkvæmanlegt. Þetta er viðurkennt af þeim háttv. þingmönnum sjálfum, sem nú hafna sambandslagafrumvarpinu og bjóða í staðinn fyrirkomulag, sem þeir vita að ekki er unnt að fá, og þeir láta sjer ekki nægja, að koma fram með þessarar hugsjónir sínar sem ástæðu fyrir því, að samþykka ekki sambandslagafrumvarpið, heldur hafa þeir nú loks komið sjer saman um, að knýja tillögur sínar fram í frumvarpsformi, sem lög frá alþingi.

Samþykkt meirihlutatillaganna í lagaformi setur í tvennum skilningi slagbrand fyrir frekari framgang sambandsmálsins. Í fyrsta lagi þvergirðir hún fyrir alt samkomulag *út á við*, meðan þessu frumvarpi er haldið að Dönum sem vilja þings og þjóðar, og leysir Dani í öllu falli af öllum loforðum og tilboðum, sem fengin eru með erfíði undanfarinna ára; í öðru lagi gerir hún miklu erfíðara *inn á við* að ná samkomulagi meðal íslensku þjóðarinnar um skynsamlega og heilbrigða stefnu í þessu velferðarmáli hennar. Að knýja þessar óframkvæmanlegu kröfur fram sem samþykkt lagafrumvarp, getur eftir öllum atvikum og ástandi naumast þýtt annað en það, að núverandi

virðulegur meiri hluti á þingi vilji slá fastri ófrávíkjanlegri stefnuskrá fyrir þjóðina. Það á að gefa kreddu þeirra manna, sem nú drotna á þinginu, einskonar löghelgi með því móti, það á að láta *sýnast* svo, sem þetta sje ófrávíkjanlegur vilji þings og þjóðar. Ef einhverjir síðar komast að annari niðurstöðu, sjá glapræðið, sem gert er nú, og vilja halda fast við hinn gamla grundvöll Jóns Sigurðssonar og annara forvígismanna íslensks þjóðernis, þá á þetta samþykta frumvarp alþingis að vera heimildin til þess að hrópa um, að menn sjeu að hopa og hörfa, svíkjust undan merkjum og „innlima“ landið. Það er reiknað upp á það ístöðuleysi manna, að þora ekki að fylgja sannfæringu sinni af ótta fyrir því, að sagt sje um þá, að þeir sjeu ístöðulausir. Það á að *negla* þjóðina, fyrirskipa henni með harðri hendi, hvað hún megi hugsa og gera. Til þess tekur þessi virðulegi meiri hluti sjer vald. Til þess vill hann nota hið bráðfleyga tækifæri.

En ekki kæmi mjer á óvart, að jafnvel sumum af þeim kjósendum, sem mest og best hafa stutt kosning þessara herra, þyki hjer vel langt gengið af þeim trúnaðarmönnum sínum. Þjóðin hefur í hæsta lagi sagt með kosningunum 10. sept. í fyrra, að hún vilji ekki aðhyllast sambandslagafrumvarpið óbreytt. En hefur hún gefið þessum herrum umboð til þess, að taka ákvarðanir um alla framtíð hennar? Nei, og aptur nei. Jeg held að það sje síst ofsagt, að slíkt sje gerræði. Margur hugsandi maður úr þeim flokki, sem þeir telja sjer út um landið, mun segja: Hvers vegna þorðu þingmenn vorir ekki að láta þjóðina greiða atkvæði um þetta mál af nýju, áður slagbrandur var settur fyrir alt samkomulag? Og jeg

vil fyrir mitt leyti spyrja nú: Hvers vegna geta þessar frelsishetjur ekki látið sjer nægja að svo stöddu, að afgreiða málið með rökstuddri dag-skrá, úr því þeir segja sjálfir, að þeir viti, að tillögur þeirra nái ekki fram að ganga? Með því gætu þeir full-nægilega látið skoðun sína koma í ljós, ef ekki byggi annað undir.

Jeg skyldi þó ekki leggja þungan áfellsidóm á þetta atferli meiri hlutans, ef frumvarp hans væri eftirsóknarvert, ef það væri holt og gott framtíðartakmark, og betra en það sem í boði er. En það er síður en svo. Hvorki *inn á við* nje *út á við* er það oss betra í nútíð, nje tryggilegra fyrir frelsi og sjálfstæði landsins í framtíðinni. Það mun sannast, þegar glímuskjálftinn og flokksæsingin rennur af þjóðinni, að það verður viðurkent, að það frumvarp, sem meiri hlutinn nú drepur, býður Íslandi alt það frelsi og alt það sjálfstæði, sem það á þessum tímum þarfnast og þolir, og gefur því, hvernig sem á er litið, margfalt betri aðstöðu fyrir framtíðina. Jeg hef lagt fyrir þetta þing frumvarp til nýrrar stjórnarskrár fyrir Ísland sem sjerstakt ríki. Það frumvarp er byggt á þeirri stöðu meðal landanna, sem Ísland mundi fá eftir sambandslagafrumvarpinu, sem nú á að hafna. Það er samþykkt af konunginum í ríkisráðinu, og hefði átt sjer vísa staðfesting, ef alþingi hefði samþykkt sambandslagafrumvarpið, óbreytt að efni. — Þetta frumvarp sefur enn í nefnd, og getur ekki orðið útrætt á þessu þingi. Hvers vegna? Af því einu, að meiri hlutinn vill vegna flokksshagsmuna þegja það í hel. Þetta frumvarp, sem jeg nú held á í hendinni, sýnir svo áþreifanlega sem unt er, að sambandslagafrumvarpið, sem það byggist á, stendur landinu ekki í ljósi fyrir

svo viðtæku og fullkomnu frelsi og sjálfstæði inn á við, sem ríki með þingbundinni konungsstjórn getur haft. Jeg fullyrði, að háttv. meiri hluti getur engin rök fært fyrir því, að vjer gætum sett oss frjálslegri eða oss hagfeldari stjórnarskrá fyrir það, þó tillögur hans í sambandsmálinu með kostum og kynjum væri samþykktar. Vjer kæmumst ekki hænu-feti frammar í rjetti til þess að ráða málum vorum inn á við.

Og út á við! Þar er það þá, sem kostirnir ættu að liggja! En því fer svo fjarri, að vjer værum betur settir gagnvart öðrum löndum, ef það ástand væri lögleitt, að við þvert á móti værum þá í háska og óþolandi óvissu.

Háttv. 1. þm. Skagfirðinga (Ól. Br.) tók það rjettilega fram, að það er óforsvaranlegt og stórháskalegt atriði í tillögum meiri hlutans, að búa svo um málásambandið um önnur einsmál, einsog alla utanríkisþólitík og hermálo. fl., að sambandsþjóðin, sem hefur þetta á hendi fyrir okkur, geti sagt þessu upp með 1 árs fyrirvara, hvenær sem henni býður við að horfa. Þetta hljóta allir heilskygnir menn að sjá, að er hreint og beint glapræði, eftir því sem okkar fátæku högum er háttað. Það þarf ekki mikið hugmyndaflug til þess að sjá, hvernig við værum staddir, ef Danir snögglega notuðu sjer slíka heimild, sem ómögulegt er að fortaka neitt um. Þeir geta, eins og aðrir, verið óhepnir við kosningar, og fengið þröngsýnan og sjer-góðan meiri hluta, er tæki það ráð að firra sig óþægindum eða kostnaði með því að að segja Íslandi upp strandgæslu, stjórn utanríkismála og allri hervörslu. Ef vjer þannig snögglega stæðum uppi einir vors liðs á okkar fámenna og fátæka landi langt úti í útsænum, þá er ekki að-

eins sú hættan, sem yfir vofir, að gjöld þau, sem vjer neyddumst til að leggja á oss til þess að standast þann kostnað, sem Danmörk ber fyrir oss meðan sambandið stendur, bæri oss algerlega ofurliði, heldur væri hitt ennþá háskalegra, að við ættum á hættu, að útlend ríki virtu oss alveg að vettugi sem sjálfstætt þjóðfjelag, og ljetu sig litlu skifta hvert þeirra yrði fyrst til þess að rjetta út ránsklóna og kasta eign sinni á hólmann, og gæti þá orðið lítið úr sjálfstæði voru, tungu og þjóðerni.

Jeg er sannfærður um það, að þess muni ekki langt að bíða, að það komi í ljós, að þjóðin láti sjer fátt um finnast þetta gerræði meiri hlutans, sem nú er, að ónýta alt það langa og oft erfiða starf, sem á undan er gengið fyrir pólitískt sjálfstæði þessa lands, og slá slagbrandi fyrir alt samkomulag, allan framgang málsins um framtíð, er eigi sjer fyrir endann á. Jeg er viss um, að margur mun verða sá maðurinn, sem kann þeim herrum litlar þakkir fyrir frammi-stöðuna, að minsta kosti þegar fram líða stundir og flokksæsing hjaðnar. Þá mun það verða öllum almenningi sjáanlegt, hversu happasælt og viturlegt verk hjer er verið að vinna. Sjerstaklega er jeg viss um það, að mörgum, sem trúað hafa á fagurmælin um þjóðræðið sem yfirherra alls þingræðis, þyki kynlega við bregða, þegar „þjóðræðis“-meirihlutinn á þingi forðast það sem heitan eldinn, að lofa þjóðinni að koma hjer að atkvæði sínu, áður þessi slagbrandur er sleginn; þegar henni er af ásettu ráði fyrirmunað, að hugsa sig um og uppkveða úrskurð sinn um frv. í hinu nýja formi, sem það fær við minnihluta-tillögurnar; þegar stjórnaðskráfrumvarpið, sem inniheldur allar þær breytingar, sem

meirihlutahöfðingjarnir áður hafa talið allra æskilegastar, er lagt á hylluna og þagað í hel, eingöngu til þess að ekki verði þingrofi, til þess að varna þjóðinni þess, að geta sjeð sig um hönd og kosið sjer aðra fulltrúa.

Það er ilt til þess að vita, að Íslands óhamingju skyldi verða sundrung og flokkadrættir þjóðarinnar að vopni í þessu máli. Það er sorglegt, að einmitt þetta mál skyldi vera tekið til þess að fórnfæra því á altari valdabaráttunnar, að eins til þess að steypa einum vesölum ráðgjafa frá embætti! Það var illa gert, að setja það tvent í samband. Það var of mikil eyðsla, óþörf ofrausn. Það hefði verið svo ofur auðvelt að koma mjer frá, án þess að grípa til slíkra örþrifaráða. Á þessu þingi hefur verið samþykkt að minsta kosti eitt frumvarp fyrir utan þetta, sem einhlytt hefði verið til þess, að mjer hefði ekki dottið annað í hug, en beiðast lausnar, heldur en að undirskrifa slík lög með konungi. Sambandsmálið var of dýrt til þess að láta það fyrir slíka smá-muni. Þjóðin hefur ekki efni á þeim stríðskostnaði. Jeg hjelt að andstæðingar mínir mundu geta haldið þessu eina máli, lífsmáli þjóðarinnar, fyrir utan valdaglímunu og innanlands-erjurnar. Við 6 nefndarmennirnir íslensku, sem sammála urðum, höfðum það hugfast frá upphafi, að reyna af öllum mætti að halda þessu máli fyrir utan allar flokkadeilur og ræða það við Dani sem umboðsmenn allrar íslensku þjóðarinnar, fulltrúar allra flokka hjer á landi. Sama anda vonuðumst við eftir hjer heima, enda kom það fram, að í öllum hjeruð- uðum landsins tóku sjálfstæðustu, glöggskygnustu og samviskusömustu mennirnir frumvarpinu, án tillits til alls sem á undan var gengið, án tillits til flokka og fylgis. Eins úr

flokki þáverandi stjórnarandstæðinga aðhylltust frumvarpið menn, sem fram-
arlega hafa staðið meðal þeirra, sem
viðkvæmastir eru og vandlátastir um
rjett Íslands og sæmd, og geta í öllum
greinum borið höfuðið eins hátt, þar
sem um heiður og framtíð Íslands
er að ræða, eins og þeir, sem hreikn-
astir eru nú af framgöngi sinni og
greypilegum sigri.

En þeir sem gengist höfðu fyrir
sundrungunniáður, og þurftu fyrir hvern
mun að ná meiri hluta við kosning-
arnar, voru á annari skoðun; þeir
litu á hitt, hverjir mundu verða í
meiri hluta á þingi, ef frumvarpið
kæmist fram. Þeir hófu þá á móti
því þá orrahríð, að slíks eru engin
dæmi í stjórnmalasögu Íslands, til-
finningar almúgans voru æstar upp
á allar lundir, og niðurstaðan varð
sú, sem nú er að koma fram.

Jeg hef áður sagt, að jeg álít til-
gangslaust fyrir mig, að fara hjer að
ræða um einstök atriði í þessu máli.
Skoðun mín er háttv. þingmönnum

kunn og ræða mín snýr ekki atkvæði
eins einasta manns. En jeg get þó
ekki skilist svo við þetta mál, að
jeg lýsi því ekki yfir að lokum, að
jeg get þó, þrátt fyrir alt, ekki ör-
vænt um sigur málsins í framtíðinni.
Jeg sleppi ekki voninni um það, að
skynsemi íslensku þjóðarinnar sigri,
og að meiri hluti *hennar* hafi þann
hug og það þrek til að bera, að hann
þori að aðhyllast hið rjetta, þrátt
fyrir öll óp og brigsl æsingamann-
anna um undanhald og tilslakanir.
Jeg treysti því að það lánist, að verja
þjóðina þeim afleiðingum út á við,
sem óttast má að annað eins glap-
ræði eins og höfnun sambandslaga-
frumvarpsins hafi í för með sjer, og
þó að við, sem átt höfum við málið
um hrið, sjeum nú úr sögunni, þá
muni vekjast upp í þjóðinni aðrir
menn, dugandi drengir, með hug-
rekki og hamingju til þess að kippa
málinu aftur inn á rjetta braut og
leiða það til sigurs, til heilla fyrir
land og lýð.

